

MAHRBURG ADAM – filozof, psycholog, metodolog, publicysta, krzewiciel idei pozytywistycznych i ewolucjonistycznych, ur. 6 VIII 1855 w Czykach, zm. 20 XI 1913 w Warszawie.

Po ukończeniu gimnazjum w Mińsku zapisał się na Uniwersytet Petersburski, gdzie w latach 1875–1879 studiował literaturę klasyczną, a następnie filozofię. Uczęszczał także na wykłady chemika D. Mendelejewa i fizjologa J. Sjeczenina. W 1879 uzyskał stopień kandydata nauk filozoficznych. Prowadził badania z zakresu psychofizjologii, czytał dzieła neokantystów. W latach 1883–1889 pracował w redakcji tygodnika „Kraj”, w którym zamieszczał (do 1891) krytyczne recenzje prac naukowych. W 1887 znalazł się w Lipsku, gdzie ponad 3 lata prowadził badania w laboratorium W. Wundta z zamiarem napisania pracy doktorskiej z psychologii, której jednak nie napisał. W 1890 osiadł w Warszawie, rozwijając działalność naukową, dydaktyczną i popularyzatorską. Nigdy nie otrzymał posady akademickiej, ale wykładał na licznych (w tym tajnych) kursach naukowych. Prace naukowe i recenzje publikował m.in. w „Przeglądzie Filozoficznym” (którego był współzałożycielem), „Książce”, „Ogniwie”, „Ateneum”. Napisał ok. 100 haseł do *Wielkiej encyklopedii powszechnej ilustrowanej*, dla której pracował w latach 1898–1902, oraz liczne wstępy do prac, których wydania popierał, m.in. do pol. przekładu J. Loeba *Wstępu do fizjologii i psychologii porównawczej* (Wwa 1906), W. Jerusalema *Wstępu do filozofii* (Wwa 1907) oraz do własnych przekładów prac H. Höffdinga: *Dzieje filozofii nowożytnej [...]* (I–II, Wwa 1906–1910) oraz *Psychologii w zarysie [...]* (Wwa 1911).

Najważniejsze prace filozoficzne M.: *Teoria celowości ze stanowiska naukowego. Studium filozoficzne* (Rozprawy [...] Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego 22 (1888); w: tenże, *Pisma filozoficzne*, Wwa 1914, I 1–208); *Co to jest nauka?* (PF 1 (1897–1898), 7–29; w: *Pisma filozoficzne*, Wwa 1914, II 123–163); hasła *Fenomen* oraz *Fenomenalizm* (w: *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, Wwa 1898, XXI 566–643); *K. Twardowski. Psychologia wobec fizjologii i filozofii* [recenzja] (PF 1 (1897–1898), 71–79); *Filozofia i metafizyka* (w: *Poradnik dla samouków*, Wwa 1902, IV 109–199); *Podział i układ nauk* (w: tamże, 1–108); *Filozofia współczesna* (Ogniwo 1 (1903) nr 6, 8, 9, 11–13; całość w: *Pisma filozoficzne*, II 164–205);

W sprawie naukowości metafizyki (Ogniwo 1 (1903) nr 32–37, 39; całość w: *Pisma filozoficzne*, II 206–269).

ORIENTACJA FILOZOFICZNA. M. uważany jest za czołowego pozytywistę pol., zwolennika ewolucjonizmu, pozostającego wszakże pod silnym wpływem kantowskiej *Krytyki czystego rozumu* i niem. neokantyzmu. Swoje stanowisko określał mianem „nowokrytycyzmu”. Na pozytywizm M. składały się typowe dla tego kierunku elementy, takie jak empiryzm genetyczny, fenomenalizm, relatywistyczna interpretacja wiedzy, programowe zwalczanie metafizyki, kult nauki, wąskie pojmowanie przedmiotu filozofii. Empiryzm M. nawiązywał do tradycji anglosaskiej, zwł. D. Hume’a oraz J. S. Milla, od którego przejął pogląd, że podstawowe reguły logiki i matematyki mają źródło empiryczne.

W ontologii początkowo zajmował stanowisko słabego realizmu pośredniego. Niebawem przeszedł na bliski Avenariusowi fenomenalizm, przy okazji porzucając klasyczną teorię prawdy na rzecz teorii koherencyjnej. Wszelkie argumenty na rzecz istnienia rzeczywistości wobec fenomenów transcendentnej (np. uważanej za ich źródło) uznał za metafizyczne fantazmaty, które tropił i zwalczał jako nieuprawnione hipostazy lub ekstrapolacje umysłu nie tylko w poglądach filozofów, lecz zwł. w pracach współczesnych mu przyrodoznawców o nastawieniu materialistycznym, np. przekonania zakładające realne istnienie odpowiedników takich pojęć, jak: „atom”, „przyczyna”, „siła życiowa”, „cel przyrody”, „podświadomość”, „rzecz sama w sobie”. Wszystkie te pojęcia uważał, zależnie od ich treści, albo za narzędzia przydatne w porządkowaniu fenomenów empirycznych (jak w przypadku pojęcia „przyczyny”), za pojęcia graniczne (rzecz sama w sobie), albo wynikające ze wspomnianych wyżej błędów szkodliwe złudzenia umysłu (siła życiowa, podświadomość, cel ewolucji).

NOWOKRYTYCYZM. Tropieniu pojęć niezdefiniowanych i założeń występujących w systemach filozoficznych i dziełach naukowych, a zwł. błędnych hipostaz i ekstrapolacji, służyć miała postawa określana przez M. mianem nowokrytycyzmu. Idea krytycyzmu pochodziła od Kanta i rozwijana była przez wielu filozofów. Na M. największy wpływ w tym zakresie wywarły prace A. Riehla i F. A. Langego. Śledzenie ukrytych, a warunkowanych biologicznie i kulturowo apriorycznych założeń poznania, ukazywanie czynnej, konstruktywistycznej roli podmiotu w kształtowaniu treści poznania, a zwł.

krytyczną analizę treści i funkcji terminów (pojęć) naukowych uważał M. za główne (i praktycznie jedyne) zadanie filozofii (czy też tego, co z niej zostało po nowożytnej emancypacji dyscyplin szczegółowych). Tak pojmowana filozofia miała być metodologią nauk (ale nie ich syntezą, jak chciał np. A. Comte) i postępować w swojej refleksji za ich rozwojem. M. rozdzielał nauki przyrodnicze od humanistycznych, sprzeciwiając się naturalistycznym tendencjom redukcjonistycznym. Szczególną rolę w humanistyce przypisywał psychologii (pojmowanej jako nauka doświadczalna), mającej stanowić podstawę eksplanacji faktów historycznych i ważne narzędzie przewidywania ich konsekwencji. Historię uważał M. za jedną z podstawowych nauk humanistycznych, jako że człowiek jest produktem przeszłości, która działa w nas i przez nas, choć najczęściej bez naszej wiedzy.

KONCEPCJA HISTORII FILOZOFII. M. jako jeden z pierwszych prowadził refleksję na temat zadań i metod historii filozofii, która miała ukazywać genetyczne związki idei filozoficznych z życiem społecznym, a także praktyczne oddziaływanie określonych stanowisk filozoficznych. W skład tak pojmowanej historii filozofii miało też wchodzić badanie filozofii potocznej i to, co dzisiaj nazywamy ogólnie historią idei. Wszelkie fakty przyrodnicze, społeczne i kulturowe miały być badane w ich uwarunkowaniach genetycznych i rozwoju. Odrzucenie metafizyki nie oznaczało braku zrozumienia dla jej psychologicznych źródeł lub nadziei na pełne wyeliminowanie jej z myśli kosmologicznej i społecznej. Stałym źródłem metafizyki jest, wg M., naturalne dążenie człowieka do całościowego ujmowania przedmiotu refleksji, przy równoczesnym braku możliwości zgromadzenia pełnej empirycznej wiedzy w zakresie poszczególnych jej dziedzin. Myślenia metafizycznego nie sposób całkiem wyeliminować, a w zakresie kształtowania ważnych dla postępu kulturowego ideałów nie sposób odmówić metafizyce roli istotnej, a nie tylko historycznej.

AKSJOLOGIA. M. podzielał kantowski pogląd na logiczny rozróżnienie między twierdzeniami o bycie a przekonaniami normatywnymi i aksjologicznymi, koniecznymi dla człowieka jako istoty „wartościotwórczej” i wagę pewnych postaci metafizyki w procesie kreowania cennych historycznie i społecznie (tzn. odpowiadających potrzebom określonych epok) ideałów, ponieważ ideały wraz z ich emocjonalnym ugruntowaniem są podstawą

kultury. Te, które odpowiadają powszechnym i względnie stałym potrzebom, odznaczają się stałością. Inne są zmienne, relatywnie do zmienności skorelowanych z nimi potrzeb. M. podkreślał wagę uprawiania etyki opisowej jako bazy dla ukształtowania racjonalnych warunków dla moralności sprzyjającej szczęściu ludzkiemu.

Znaczenie M. polega głównie na popularyzacji problematyki filozoficznej oraz krytycznej refleksji humanistycznej wśród pol. inteligencji.

W. Spasowski, *Adam M. i jego poglądy na naukę i filozofię. Analiza porównawcza*, Wwa 1913; M. Mussonius, *M. jako uczyony*, PF 17 (1914) nr 1, 76–83; W. Spasowski, *Adam M. Życie i praca filozofa*, w: A. Mahrburg, *Pisma filozoficzne*, I, Wwa 1914, XI–LXXXII; tenże, *Chronologicznie ułożona bibliografia pism Adama M.*, w: tamże, LXXXIII–XCIV; N. Łubnicki, *Poglądy filozoficzne Adama M.*, SF 2 (1958) nr 1, 61–85, nr 2, 51–79 (przedruk w: tenże, *Światopoglądy*, Wwa 1973, 13–91); tenże, FPS 248–251; A. Hochfeldowa, *Adam M.*, w: *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, Wwa 1975, II 137–200; J. Maternicki, *Filozofowie o historii 1899–1918 (Adam M., Józefa Kodisowa, Florian Znaniecki)*, Przegląd Humanistyczny 23 (1979) nr 9, 79–90; W. Tyburski, *Nauka a etyka w ujęciu Adama M.*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Filozofia (1979) nr 4, 107–116; B. Skarga, *Teoretycy pozytywizmu*, w: S. Borzym [i in.], *Zarys dziejów filozofii polskiej 1815–1918*, Wwa 1983, 169–177; J. F. Chwał, *Metafilozofia Adama M.*, Wwa 1998; M. Kazimierczak, *M. Adam*, w: *Słownik filozofów polskich*, Pz 2006², 111–112.

Maciej Uliński